

NORNA-rapporter 93

Navn og navnebærer

Rapport fra NORNAs 45. symposium
i Skagen 1.–4. oktober 2014

Redigeret af
Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert
og Johnny G.G. Jakobsen

With summaries in English or German

NORNA-förlaget
Uppsala 2016

NORNA-rapporter 93

Udgivet af Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet i samarbejde med NORNA.

© Respektive forfattere 2016

ISSN 0346-6728

ISBN 978-91-7276-093-6

Sat med Verdana

Grafisk opsætning: Redaktionen

Omslag: Katrín Driscoll

Omslagsbillede: Martin Sejer Danielsen

Udgivet som internetpublikation på adressen:

nfi.ku.dk/publikationer/webpublikationer/norna-rapporter-93

För bedömning av manuskript till bidrag i NORNA-rapporter anlitas även utomstående vetenskapliga granskare.

Abstract

Navn og navnebærer. Rapport fra NORNAs 45. symposium i Skagen 1.-4. oktober 2014. Redigeret af Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert og Johnny G.G. Jakobsen (Name and Name bearer. Proceedings from The 45th NORNA Symposium in Skagen, 1-4 October 2014. Edited by Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert, and Johnny G.G. Jakobsen). *NORNA-rapporter 93*. 327p. Uppsala 2016. ISBN 978-91-7276-093-6.

The 45th NORNA symposium was held in Skagen in North Jutland, Denmark, from the 1st to the 4th of October 2014. The symposium was arranged by the Name Research Section at the Department of Nordic Research at the University of Copenhagen. Personal names, place-names, and urban names connected to the symposium theme "Name and name bearer" were discussed by the 25 participants from Denmark, Finland, Norway and Sweden. The symposium proceedings contain 14 of the 18 congress papers.

Keywords: NORNA proceedings, proper names, onomastics, name research, place-names, personal names, names and gender, linguistic landscapes, names in archaeology, names and legends.

Att kallas och att heta

Om *dictus*-formler med utgångspunkt i senmedeltidens Stockholm

LENNART RYMAN

Inledning

Termen »*dictus*«-formlen används av John Kousgård Sørensen i *Patronymer i Danmark 1* (1984 s. 95 ff.). Några av hans exempel är *Gunildis dicta doter Swens, Nicolaus ... cognomento Greuesun, Biorn dictus Pæterssun* och *Andream Knutsun dictum Groossun*, samt, för icke-parentonymika, *Guthserc dictus Niger, Esbernus dictus Snerlyng* och *Aggo Swenssøn dictus Pibestok*. Han finner att »*dictus*«-formeln är ovanlig för patronymika men »almindelig foran andre former for tilnavne» (s. 96).

Här vill jag i första hand försöka utröna vad *dictus*-formler (i fortsättningen stryks citattecknen) kan säga om samtidens attityd till de aktuella elementen; studien kunde i det avseendet inordnas under folkonomastiken (jfr Ainiola 2015 s. 11 f., 22 f.). En utgångspunkt är Kousgård Sørensens karakteristik (1984 s. 96): »en formel, der angiver, at man også/ lige så tit/ normalt/ udelukkende kaldes ved det og det navn». Förutom skrivningar som motsvarar nusvenskans »som kallas» undersöker jag bruket av fsv. *vidhernamn*. Detta ord översätts i ett senmedeltida glossarium med *cognomen*, med exemplet *herman swarthe*. Det används vidare i en text som förklarar att ärkeänglarnas namn inte är deras riktiga namn utan människogivna *widhernamn* – i en annan redaktion används *øøknamn*. Att uttrycket giva *øøknamn* kunde avse ett nedsättande bruk framgår av

en senmedeltida skråordning. (Se Sdw suppl. s. 1058, Sdw 2 s. 957, 1171).

Jag undersöker även bruket av motsvarigheterna till nusvenskans »heta» och »som kallar sig». Jag har dock i efterhand kommit fram till att det är lämpligt att reservera termen *dictus*-formel till »kallas»- och »vedernamn»-formler. Det är endast dessa typer som Kousgård Sørensen avser i sin framställning, och bruket av de två andra formeltyperna skiljer sig klart från dem.

Dictus-formler har tagits upp av Horst Naumann (2009 s. 249 ff.) och Dave Postles (2006 s. 97 ff.) i undersökningar av det medeltida Obersachsen respektive England 1100–1350. *Dictus*-formler visar enligt Naumann att det rör sig om en pågående process i utvecklingen mot ett system förnamn plus släktnamn, och att tillägget till förnamnet är fakultativt. Postles omdöme är likartat.

I uppsatsen görs även ett försök att angripa frågan i vilken mån ett namn – i samtidens ögon – var något som man »bar» och i vilken mån som det var ett språkligt tecken, använt av omgivningen för att referera till en person.

I uppsatsen används termerna *namnfras* och *namnfraselement*. Med *namnfras* avses en nominalfras med ett personnamn som huvudord och dettas eventuella bestämningar. Med *namnfraselement* avses ett element i en namnfras; detta kan i sig vara ett personnamn men behöver inte vara det (se Ryman 2015). Andra termer som kan tjäna på en förklaring är *parentonymikon*, som används sammanfattande om *patronymikon* och *metronymikon*, *huvudnamn*, som jag anser är en bättre term för äldre tid än de i stort sett synonyma *dopnamn* och *förnamn*, vidare *andronymikon*, som motsvarar det rätt missvisande *hustrunamn*, och slutligen, i enlighet med svensk onomastisk praxis, *tillnamn*, *binamn* och *släktnamn*, där *binamn* är liktydigt med danska *tilnavn* och *tillnamn* är en överordnad term, avseende både

ATT KALLAS OCH ATT HETA

binamn och släktnamn. I beläggen följs de tryckta källorna, där sådana finns; se vidare tabell 1.

Utgångspunkten för min framställning är några skrivningar från Stockholms stadsböcker, som pekar åt två olika håll. De har dock det gemensamt att ett skifte i omtalssättet för namnbäraren äger rum efter döden.

Henrik Pinnow – Pinnow-Heiki (se SMP 3 sp. 317 f.): 1477 *Henrik Pynnow* (STb 1 s. 103); 1483 *Henrik Pynnow* (STb 2 s. 23); 1487 (i överskrift:) *Pynnow Heykes hustru, Hinrik Manssons Pynnow* (STb 2 s. 216 f., avliden, hans hustru Cristina Jønse dotter skiftar arv med hans bröder Andhers Mansson, Vitke Mansson och Oleff Mansson); 1487 *Pynnow Heyke vxor* (STb 2 s. 238); 1487 *Hinrik Manssons epteleffua kallad Pynnow heyky* (Sjb 2 nr 1049) hans bröder i Hollola socken, Tavastland kvitterar arv.

Henrik Pinnow ger under sin livstid intryck av att bära ett tyskt släktnamn, *Pinnow*, som i Stockholm har en känd namnbärare i den före detta tyske rådmannen Henning Pinnow. Vid Henriks död framkommer det dock att han kommer från Tavastland och att det genuina namnskicket snarare är finskt, med en finsk huvudnamnsform och ett troligen finskt framförställt tillnamn. Enligt fil. lic. Ulla Swedell (muntlig uppgift) kan hans tillnamn troligen sammanställas med det finska släktnamnet *Pynnönen* (Mikkonen & Paikkala 2000 s. 502). Just från Tavastland är en *Hanus Pynni* känd (1466, kanske även 1484, SMP 3 sp. 60, 78). Det tycks som om det finska namnet i stockholmskällorna har anpassats efter tyskt mönster, men det muntliga bruket kan ha varit mer finskt än tyskt.

Jakob Jønsson – Kroppotta Jap (se SMP 3 sp. 587): 1478 *Jap Jensson Kroppote* (STb 1 s. 144); 1478 *Jacob Jensson* (STb 1 s. 146); 1483 *Jap Jønssons* (STb 2 s. 25); 1488 (i överskrift:) *Jacob Jønsson kroppotte, Jacob Jønsson* (STb 2 s. 259); 1489 *Japer Jønsson* (STb 2 s. 397, säljer gård); (motsvarande notis:) *Jacob jønsson vestan mwr som tha kallades kroppotta Jap* (Sjb 2 nr 1104); 1491 *Japp Jønssons*

LENNART RYMAN

(STb 2 s. 539, arvskifte); 1496 *framledne kroppotta Jap* (STb 3 s. 296).

Jakob Jönssons binamn är identiskt med ett adjektiv, som snarast har betydelsen 'puckelryggig, krokryggig' (se Sdw suppl. s. 425). Jakob har vanligen skrivits med patronymikon men har tydligen i muntligt bruk kallats *Kroppotta Jap*. Ibland har binamnet lagts till sist i namnfrasen för att skilja honom från andra *Jakob Jønsson*. Slutligen har man vid ett par tillfällen valt att återge det vanliga bruket. Även här tycks döden spela in, även om han fortfarande lever 1489. Möjligen är dock notisen i jordeboken (Sjb) införd först efter hans död, vilket *dictus*-formelns tempus skulle tala för. I den version av samma notis, som är inskriven i tänkeboken (STb), skrivs han, som synes ovan, endast med huvudnamn och patronymikon.

Åt ett annat håll, att samtiden har haft en känsla för att en person »heter» något, delvis oberoende av vad personen normalt kallas, pekar följande arvskifte från år 1491 (STb 2 s. 572 f., se om personen SMP 2 sp. 504 f.):

Mester Gødertz hustru medh sin framledne bondes arffua fulmyndoge (överskrift)

Samma dach fore sittende borgamestere her Benckt Smaleningen, her Philpus Jensson j fogatens och radzsens nerwaren stode vp j retten Johan Hanewijck och Gericken Hanewijckson, som fulmechtige ware pa beskedelige quinne Margareta vandher Elszstens wegne j Androps stadh, som war mester Gødertz perlestyckeres syster Gud hans siel nadhe, som heth Gødert vander Elzsten, huilke forscriffne fulmechtoge kendes sich vel fornøgda ware ok vpborit haffue C (100) rinske gullene for alt arff, thøm tilfallit var pa forscriffne hustru Margareta vander Elzstens wegne. Ther medh stode the fore sittende rätten och gaffue hustru Margareta, mester Gødertz epterleffue hustru, fry, quitt, lydych och løssz ...

Gödert pärlstickare bör normalt ha kallats *mæster Gødert* eller *Gødert pærlostikkare*, vilket framgår både här och i åtskilliga andra namnfraser avseende honom. Släktnamnet har

ATT KALLAS OCH ATT HETA

möjligen utlösts av att systemen skrivs med släktnamn, men säkert har även här döden ett finger med i spelet.

Mäster Gøderts släktnamn används även långt tidigare, 1459, i ett tyskspråkigt brev, infört i Stockholms jordebok, *Godert fan der Eelst*, liksom i den svenskspråkiga överskriften till brevet, *Gødert fan der Elst perlestickers breff* (SjB 1 nr 584).

Jämförelsevis kallas en annan pärlstickare – som även är den svenska medeltidens mest kände kyrkmålare – veterligen aldrig annat än *Albrikt pærlstickare* eller *Albrikt malare* och signerade vanligen sina verk *Albertus pictor*, trots att hans släktnamn, som är känt från ett par av hans signaturer, var *Ymmenhusen* (SMP 1 sp. 41 f., Hall & al. 2003 s. 131 f.).

Att döden och arvskiften kan vara gynnsamma för bruk av släktnamn visas av omtalssättet för den avlidne Örjan Fot och hans bror och arvinge Albrekt Fot (1494 SjB 2 nr 1342). Båda bröderna är bårdskärare och tycks normalt ha skrivits utan släktnamn, *mæster Ørjan* respektive *mæster Albrikt*, men i arvskiftet skrivs de *mester Ørien Ffooth* respektive *mester Albrickt Ffoth*. Även Örjans efterträdare i äktenskapet, bårdskäraren mäster Didrik van Brakel, skrivs här mot vanligheten med släktnamn (Se om Albrekt SMP 1 sp. 42, om Didrik SMP 1 sp. 592 och om Örjan SMP 4 under utg., artikel Iørian, 1461).

Det har säkert varit vanligt att släktnamn burna av hantverkare inte har använts. Men även motsatsen – att ett släktnamn har utkonkurrerat en yrkesbeteckning – bör ha förekommit. Ett par troliga fall är Hans Dene och Hans Wordberg nedan.

I uppsatsen behandlar jag *dictus*-formler samt bruket av »heta» och »kalla sig» i Stockholms tänkeböcker 1483–1492 efter utgåvan STb 2. Min samling av formler från STb 2 är knappast heltäckande, men den bör vara representativ. Även påträffade fall i andra källor noteras, när de gäller personer som omtalas i STb 2. Materialet redovisas i tabellerna

1–4, som är samlade i ett appendix. I tabell 1 upptas *kallas*, i tabell 2 *vedernamn*, i tabell 3 *heta* och i tabell 4 *kalla sig*. Som jämförelse redovisas om möjligt även en namnfras utan formel avseende samma person.

Dictus-formler

Dictus-formler verkar nästan uteslutande användas om män. Den enda kvinnan i tabell 1 och 2 omtalas i ett referat av ett vittnesmål som »en kvinna, som kallas Handboken» (1:1). I andra fall omtalas kvinnor med lika uppseendeväckande binnamn utan någon *dictus*-formel, t.ex. *Calmarna silke* (STb 2 s. 11), *skrapa skaffthens* (s. 357), *Gratrollit* (s. 363) och *Swengeremen* (s. 583); se även Ryman 2010 s. 43 ff. *Dictus*-formeln är här troligen motiverad av att kvinnan som kallades Handboken var okänd för rätten; det är en sorts presentationsformel, jämförbar med formlerna i tabell 3 (se nedan) men med ett avståndstagande moment.

Det finns åtta påträffade »*kallas*-formler» som avser män (se tabell 1). Formulerna uppträder i mer formella texter, bl.a. i Stockholms jordebok (Sjb) och i brev. Den vanliga funktionen är uppenbarligen att ange att den benämnda personen i vanliga fall omtalas på det sätt som formeln anger. I ett av beläggen för Olaf Eriksson Finne (1:3) sägs uttryckligen att han i allmänhet kallas *Olaf Finne*. Oftast utgör de omfattade elementen en fullständig namnfras, t.ex. *som man kallar Suen Moyse* (1:4), men i två fall omfattas endast det avvikande elementet: »Nils Persson östantill, som kallas med huvudet» (1:8; i det andra belägget för Nils skrivs en fullständig namnfras ut) – och »Olaf Ingevaldsson kallad Systemsson» (1:9).

Formeltypen »till vedernamn» o.d. (tabell 2) tycks ha samma funktion som *kallas*-formeln. Här har jag kunnat notera sex män. En skillnad är att formeln är bättre avgränsad till att enbart omfatta ett tillnamn. Ett exempel på formeltypen i nusvensk tolkning är »Johan Jakobsson, med vedernamnet Darre» (2:2).

ATT KALLAS OCH ATT HETA

Ofta kan man ana att en *dictus*-formel är motiverad av att det omfattade elementet inte anses vara fullt passande i sammanhanget. Detta är ganska tydligt i fallen Pinnow-Heiki och Kroppotta Jap i inledningen. Ett gott stöd för att en sådan stilkänsla kunde leda till bruk av en *dictus*-formel är även ett brev från 1433 (12/3, SDHK 21912). Där kan man se att skrivaren strukit och ändrat från den tydligen normala namnfrasen »Nils Tierp» till »Nils Östensson, med veder-namnet Tierp» (se Ryman 2013 s. 91 f.). Jfr Kousgård Sørensen 1997 s. 80 f. och Bak 2014 s. 58.

Viktigt är vidare, vill jag hävda, att alla män i tabellerna 1 och 2 har minst två namnfraselement utöver dem som omfattas av *dictus*-formeln. Detta är ett av flera tecken på att det har uppstått ett tvåelements-system med officiella drag – i första hand omfattande män – vari huvudnamn och patronymika spelar de allra största rollerna. (För patronymikas ställning, se Kousgård Sørensen 1984 s. 204 ff. och 1997 s. 80 f.) Det är ett mönster som inte verkar ha varit fullt utbildat tidigare under medeltiden, vilket antyds redan av Kousgård Sørensens exempel i inledningen. Några fler fall, från tiden omkring år 1300, är *Johannes dictus Angelus* (1295 6/3, SD 2 s. 185 nr 1128), *Nicholaus dictus bamsy*, *Johannes dictus pater noster* (1296 17/1 SD 2 s. 207 nr 1156), *haquinus dictus galli* (1297 27/3 SD 2 s. 230 nr 1191) och *Johannem dictum bruncaë* (1312 17/8 SD 3 s. 76 nr 1862) samt – för ovanlighetens skull avseende en kvinna – *ingridis dicta dighræ*, nunna i Vreta kloster (1297 12/10 SD 2 s. 242 nr 1210).

Det är möjligt att en del av de tillnamn som omfattas av *dictus*-formlerna är släktnamn, inte binamn. Det gäller *Dene* (1:2) och *Smidh* (2:5), som kan vara tyska släktnamn, och vidare *Darre* (2:2) som möjligen är ett norskt släktnamn (jfr Sundqvist 1957 s. 409, DGP 2 sp. 201 f., 1018 ff., Lind Binamn sp. 57 och SMP 4 sp. 32, 73). Det finns även skäl att anta att *Tørbo* (2:6) är ett släktnamn (se Strängnäs stifts herdaminne 1 s. 574 f.). Om *Moyse*, se nedan. Ett något ti-

digare fall, från Stockholms jordebok 1475, är *Hanis skred-dare til vidhernampn wordberg* (Sjb 2 nr 820, Sdw suppl. s. 1058), som troligen bär ett tyskt släktnamn *Wartberg* (jfr Sundqvist 1957 s. 350). Kousgård Sørensen (1984 s. 203 f.) har flera exempel på släktnamn omfattade av *dictus*-formler från 1300-talets senare hälft, bl.a. *Petrus Niclessun dictus Kyrning*. Han tolkar fenomenet som ett uttryck för sonlig respekt, särskilt att man i vissa fall har velat framhålla inte bara att man tillhör en viss släkt utan även att man är son av en känd släktmedlem.

I den mån som släktnamn omfattas av *dictus*-formler i mitt material bör den antagna komponenten »opassande» i lägre eller högre grad få stryka på foten, kanske i första hand för »vedernamn»-formler. Det är heller inte nödvändigt att anta att denna komponent alltid är närvarande.

Men kanske även släktnamn i vissa fall kunde anses vara mindre passande? Detta bör vara en realitet för andliga män, i vilkas namnfraser släktnamn ofta undviks (se Ryman 2015 s. 177). Möjligen gäller detta också hantverkares namnfraser, där mönstret huvudnamn plus yrkesbeteckning är mycket starkt (se a.a. s. 178 f.). Kanske även släktnamn som ärvts på annat sätt än från far till son är aktuella här. Även om detta var en normal företeelse under medeltiden, är det möjligt att det inte betraktades som fullt reguljärt. Ett exempel i materialet som kunde tyda på att detta förhållande spelar in är *Moyse*, som ärvts från styvfadern (1:4, se Sjødén 1950 s. 304; namnet är säkert identiskt med huvudnamnet *Moises* varom se DGP 1 sp. 966). Däremot har jag inte funnit någon *dictus*-formel för Herman och Henrik Rogge, som i vuxen ålder bytt till sin mors släktnamn (4:3, se nedan). Två exempel från 1400-talsbrev är *Joan Æringislasson som kallas Gædda* (1433 19/1 SMP 4 sp. 47, morfar: Johan Gædda) och *Hans Cristiernson prest som kallis Krøpelin* (1473 18/5 SMP 3 sp. 59, morfar: Hans Krøpelin). Båda dessa män skrivs normalt på samma sätt som sina

ATT KALLAS OCH ATT HETA

morfäder. Det är värt att notera att Johan Gädda den yngre är död vid tiden för *dictus*-formeln.

Alternativt kan fall som dessa tolkas som uttryck sonlig respekt (se ovan). För fullständighetens skull kan nämnas att bland mina ovannämnda exempel från omkring 1300 hade Johan Ängel ärvt sitt namn från sin likabenämnde morfar, medan Johan Brunkow hade ärvt sin fars släktnamn (SMP 4 sp. 3 f.).

En annan möjlig förklaring utgår från risken för sammanblandning av yrkesbeteckningar och tillnamn. I materialet finns binamn eller släktnamn, vilka är homonyma med former av yrkesbeteckningarna fsv. *skrivare*, *skræddare* och *smidher* (2:3–5) samt ämbetsbeteckningen *borghamæstare* (2:1). Dessa *dictus*-formler klargör möjligen att de aktuella männen aldrig har varit eller inte längre är skrivare, skraddare, smed respektive borgmästare. Även för element som *Finne* (1:3) och *Tørbo* (2:6) kan denna förklaringsmodell övervägas (se vidare avslutningen).

Att heta

Verbet *heta* används tydligen normalt för presentation av en tidigare okänd person (tabell 3). Det är helt klart den vanligaste formeltypen, och den utmärker sig genom att den appliceras på en jämförelsevis stor andel kvinnor. Den är lätt att hitta i andra jämförbara källor, t.ex. från Arboga tänkebok 1483, *en bonde som hæthir erich pedherson* (ATb 2 s. 223). De omfattade elementen är till större delen stilistiskt neutrala. Inte sällan förekommer typen i referat av vittnesmål, och den verkar kunna innehålla en del muntliga drag.

Även när det gäller tvivelaktiga uppgifter från ett vittne om en tredje part kan verbet *heta* användas, möjligen med ironisk udd, när uppgifterna till rätten ändras i efterhand (se 3:9–10 och 3:25).

Till skillnad från de övriga formeltyperna är det här ibland svårt att avgränsa de element som omfattas. Uppenbart är i alla fall att de omfattade namnfraserna kan bestå

av enbart huvudnamn, av huvudnamn och patronymikon och av huvudnamn och tillnamn.

Även titlar som *hustru* (3:6–8) och *brodhir* (3:21) kan omfattas av formeln. Ett tidigare fall (1421 SJB 1 nr 6) är *aff enom prest oc heter her Mattis*. Ett par exempel från 1600-talet är *Erik Olofssons Rots hustru, hustru Dordi benämnd* och *Holger målares dotter i Stockholm hustru Karin benämnd* (Wahlberg 1999 s. 113 f.). Ett klart fall av en omfattad yrkesbeteckning tycks vara 3:22, *Hinrik køtmangare*. Viktigt för bedömningen är att Henrik verkligen är köttmånglare (se STb 2 s. 322).

Möjligen kan också andronymika som *Joans epterleffue* (3:8) och prepositionsfraser som *j ladegarden* (3:27) och *j Thwnom* (3:28) omfattas av formeln. Två parallella fall från den samtida Upplands lagmansdombok är *the brøder j Edbo sogn Som heta Eric j vædersta Oc Karl i onista* (s. 6) och *en oskyld man Som heder anders i forss* (s. 83). För dessa kategorier finns dock faktorer som kan tyda på att de inte omfattas av formeln. I 3:7 används uttrycket »Gud hans själ nåde» om Botvid timmerman, som endast omtalas i sin hustrus andronymikon. För prepositionsfraser kan det vanliga bruket av »i samma stad», »sammastädes» o.d. (som i 3:29) ses som motinstanser.

En formel som jag inte har tagit upp i tabellerna är *en smaadrenge, som nempnes Per Matsson* (STb 2 s. 37, tjuv). Den motsvarar förmodligen formlerna i tabell 3, men den kan möjligen även ha samma funktion som formlerna i tabell 4, vilka vi nu övergår till.

Att kalla sig

Formeltypen »kalla sig» (tabell 4) bör i första hand ha funktionen att markera att namnbäraren själv rapporterar namnbruket. På så sätt kan rätten distansera sig från namnet och lägga ansvaret på namnbäraren. Ordvalet »nämna sig» (4:2) tycks inte innebära någon betydelsenysansering. I 4:1 har namnbäraren uppgivit falskt namn, vilket noteras i

ATT KALLAS OCH ATT HETA

efterhand, när saken har uppdagats. I 4:2 vill rätten markera ovisshet: att det namn som namnbäraren har uppgivit inte säkert är det rätta.

I 4:3 handlar det däremot om att namnbäraren, Herman Gellink, upptar sin mors släktnamn i stället för sin fars, säkerligen för att markera sitt släktskap med Kort Rogge, ärkedjäkne i Uppsala och senare biskop i Strängnäs. Både Herman och hans bror Henrik skrivs därefter med släktnamnet *Rogge* i källorna från Stockholm (Sjödén 1950 s. 260 f., SMP 3 sp. 409 f., 320).

Bruket av *kalla sig* är alltså klart skilt från bruket av *kallas*. Grundbetydelsen är 'uppge sig heta' eller 'kalla sig själv, vilja bli kallad'.

Avslutning

Det förefaller som om det senmedeltida bruket av de fornsvenska verben *heta* och *kallas* är närapå identiskt med det nutida. Verbet *heta* används vid neutral presentation. Troligen kan en komponent av att meddela namnbärarens riktiga, korrekta namnfras finnas, men för detta har jag endast funnit ett övertygande fall, där den omfattade namnfrasen ställs i motsättning till det vanliga bruket (3:23 och inledningen). Ibland återspeglar de omfattade namnfraserna tvärtom ett vardagligt bruk, där de refererade vittnesmålen slår igenom, som i sjörövarnas angivelse av sina frånvarande kumpaner (3:26). Verbet *kallas* används som rapport om det vanliga bruket, troligen ofta i motsättning till den korrekta namnfrasen och innefattande ett omdöme att den omfattade namnfrasen inte passar i sammanhanget men ändå bör meddelas för fullständighetens och identifieringens skull. Bruket av fsv. *vidhernamn* verkar vara jämförbart med *kallas*, men det är möjligt att komponenten 'opassande' är mindre framträdande än för *kallas*.

Vilka är då de opassande element som jag tror mig kunna urskilja med hjälp av *dictus*-formler? Bland dem finns binamn och binamnselement, ett metronymikon (1:9) ett

finskt huvudnamn (1:6 och inledningen) och, lite anmärkningsvärt, troligen släktnamn i vissa fall. Det påträffade fallet av metronymikonbruk, *Olaff ingeualzsson kallader systerson*, utgör en nära parallell till ett av Kousgård Sørensens exempel som citeras i inledningen, *Andream Knutsun dictum Groossun*.

Tre härkomstbeteckningar finns i materialet, *Finne* (1:3), *Tørbo* (2:6) och *Skaning* (3:24). De har säkerligen fungerat som binamn eller släktnamn. Den olikartade behandlingen av elementen är rätt naturlig i ljuset av att *Finne* och *Tørbo* uppträder i mycket formella texter, och att *Tørbo* bärs av en präst, medan *Skaning* bärs av en »sven» (troligen en knekt snarare än en väpnare) som omtalas i ett vittnesmål. Intressanta i sammanhanget är två senare fall från Stockholms tänkeböcker, där avrättade omtalas: »en karl, heth Thomos Jwte, fød j Danmarc» (1518, STb 5 s. 201) och »en karl, som the kallade Hans Jwthe och war likvel fød j Estlandh» (1520, STb 5 s. 265). *Jute* är i båda fallen att se som männens binamn, men rätten har uppenbarligen reagerat på att Hans inte kommer från Danmark.

Om jag har rätt fanns under senmedeltiden en klar känsla för officiella och inofficiella namn och namnformer. Det verkar som om denna känsla till stor del var oberoende av känslan för vilka namn som riskerade att sårå äran eller sedligheten. Av de omfattade namnfraselementen i materialet är det endast *Handboken* (1:1), *Kroppotta* (1:5) och *medh hoffwudit* (1:8) som ger intryck av att kunna vara nedsättande. Lägg också märke till att binamnet *Tierp*, som förekommer i fallet från 1433, knappast kan vara nedsättande och bärs av flera ansedda män (se Ryman 2013).

De element, förutom huvudnamn, som sannolikt sågs som lämpligast i officiella sammanhang är patronymika, och sådana bör inte vara att vänta bland senmedeltida *dictus*-formler. Detta noteras även av Kousgård Sørensen (1984 s. 95 f., avseende hela medeltiden), som förklarar förhållandet med att man är född till ett metronymikon. Detta är dock en-

ATT KALLAS OCH ATT HETA

ligt min mening inte en fullt korrekt karakteristik. Man föds till många egenskaper och relationer – bl.a. har man från födseln både en far och en mor. Det är språkbrukarna som avgör vilka företeelser som normalt läggs till grund för namnfraselement och vilken språklig form dessa element normalt får.

Beträffande samtidens syn på personnamn verkar *heta* förmedla en syn att en persons namn är en inneboende egenskap, att namn är något som bärs av namnbärare, även om formeln oftast tycks användas rätt oreflekterat.

Det är möjligt att även bruk av *vedernamn* ger uttryck för en syn på det åsyftade namnet som en inneboende egenskap hos en namnbärare. Ordboksexemplet i inledningen, där det framhålls att ärkeänglarnas namn är människogivna vedernamn, skulle dock kunna peka i motsatt riktning.

Bruket av *kallas* har en uppenbar tendens att fokusera på omgivningens namnbruk snarare än på en inneboende egenskap hos en namnbärare. Men detta gäller endast den omfattade namnfrasen; den icke-omfattade namnfrasen ses troligen ofta som en inneboende egenskap. Ett exempel från ortnamnsbruk är *i vantør sokn som kallas brendha kyrkio* (1495 10/12 SDHK 33316), där det äldre sockennamnet *Vantør* tydligen ses som det korrekta och inherenta namnet, medan *Brænda kyrkia*, nuvarande Brännkyrka i Stockholms södra förorter, ses som ett resultat av omgivningens praktik.

Slutligen några tankar kring vilken sorts element som omfattas av formeln, och vad detta skulle kunna säga om hur lexikaliserade, eller möjligen proprialiserade, dessa element är. Typerna i tabell 1, 2 och 4 är mindre givande ur detta perspektiv, men det är intressant att härkomstbeteckningar (1:3), metronymika (1:9) och patronymika (4:2) verkar ses som namn eller delar av namn. De yrkesbeteckningar som förekommer i tabell 2 bärs däremot sannolikt av män som inte utövar de aktuella yrkena, och härkomstbeteckningen *Tørbo* (2:6) är sannolikt ett släktnamn (se ovan).

Tabell 3 är mer givande men också mer problematisk (se diskussion ovan). Där finns den ovannämnda härkomstbeteckningen *Skaning*, liksom åtskilliga fall av patronymika, varav ett latiniserat (3:21). Särskilt vittnesgillt är bruket av »detta är hans namn» om Lars Bengtsson i 3:19. Även formuleringen »Jöns Perssons son ... som heter Peder Jönsson» (3:14) är intressant. *Jønsson* saknar här informationsvärde och är insatt av systemtvång.

Dessutom skulle man kunna se titlar, yrkesbeteckningar, andronymika och prepositionsfraser angivande bösättning som lexikaliserade eller möjligen proprialiserade delar av namnfraser. För andronymika och prepositionsfraser pekar jag dock på faktorer som talar emot detta.

Överhuvudtaget skulle jag vilja betona att det finns outnyttjade möjligheter att ur omtalsformler utvinna information om olika typer av namnfraselement, eller att urskilja vad som är namnfraselement eller inte. Fler studier från olika tider och platser är välkomna.

Terminologisk eftertanke

De termer som används i uppsatsen är knappast i alla avseenden lyckade. Efter hand har jag kommit fram till följande förslag till terminologisk revidering, som möjligen skulle vara lämpligare men som avviker från hur John Kousgård Sørensen brukar termen »*dictus*«-*formel*. En övergripande term för alla slag av metaspråkliga markeringar i omedelbar anslutning till ett namn i en (skriftlig eller muntlig) text kunde vara *omtalsformel*. Termen *dictus-formel* kunde begränsas till bruk av *dictus* och folkspråkliga motsvarigheter till detta ord. En term för bruk av *cognomine* eller *cognomento* med folkspråkliga motsvarigheter (här prepositionsfraser med *vedernamn* som rektion) kunde vara *cognomine-formel*. En term för bruk av verbet *heta* kunde vara *nomine-formel*, efter en mindre vanlig men förekommande konstruktion i latinska texter. För uttrycket »kalla sig» och liknande kunde slutligen termen *reflexiv dictus-formel* användas.

ATT KALLAS OCH ATT HETA

Appendix

Tabell 1: Att kallas. Hänvisningar till Stockholms stads tänkeböcker 1483–1492 (STb 2) görs direkt i första kolumnen. Andra källor redovisas i andra kolumnen. De element som kan antas vara omfattade av formlerna är understruken. I beläggen följs de tryckta källorna, där sådana finns. Upplösta förkortningar är inte markerade. Trycktyperna ä och ö är normaliserade till æ och ø. Som jämförelse redovisas om möjligt även en namnfras utan formel avseende samma person; dessa namnfraser föregås av tankstreck och är kursiverade.

ena quinno, som kallas <u>handboken</u> (s. 79)		1
Hans laurensson scredder som kalles <u>Hans Den</u> (säljer hus 1490) – <i>Hans Dene screddere</i> (s. 473, motsvarande notis) – <i>Hanis Dene</i> ; <i>skreddaren Hanis Dene</i> (s. 79, 115, vittnar om att ha skurit till kläder)	SJb 2:1140	2
Oleff ericssen som kalles <u>Oleff fynne</u> (inbördes testamente 1468); <u>olaff ericson</u> som meenligha kallas <u>olaff finne</u> borghare j stokholm (byter jord) – <i>Oleff Finne</i> (s. 505, edgårdsman)	SJb 1:686 Brev 1480 4/7 SDHK 30751	3
vti litzle Suen jonssons grendh som man kallar <u>Suen moyse</u> (1491) – <i>Swen Joansson Moy[ssen]</i> (s. 549, edgårdsman)	SJb 2:1174	4
Jacob jønsson vestan mwr som tha kallades <u>kroppotta Jap</u> (säljer hus 1489) – (se inledningen om denna person)	SJb 2:1104	5
hustru Cristina jønse dotter Hinrik manssons epteleffua kallad <u>Pynnow heyky</u> (arvskifte 1488) – (se inledningen om denna person)	SJb 2:1049	6
Jon andersson skredder kallandes <u>Trose Jon</u> (köper tomt 1490, jfr s. 450) – <i>Trosa Joan</i> (s. 319, bötfälls)	SJb 2:1133	7
Nic. Persson østantil, <u>medh hoffwudit</u> kallendes (s. 322, skall lämna pant för inlösen av gård); Nic. Persson østan til, som kalles <u>Nic. medh hoffwudith</u> (s. 324, lämnar pant) – <i>Nic. Perssone medh hoffwdit</i> (s. 400, stämd)		8
Olaff ingeualzsson kallader <u>systemson</u> (arvskifte 1450) – <i>Olaff Systemsson</i> (s. 30, har ägt hus)	SJb 1:383	9

LENNART RYMAN

Tabell 2: Vedernamn. Se tabell 1 för uppställning m.m.

Hinrik Erichsson ath vydernampn <u>Borgamester</u> (köper hus 1492) – <i>Henrik Eriksson</i> (s. 88, mantalsskrivare), <i>Hinrik borgamestares</i> (s. 299, hans hustru har blivit okvädad)	STb 3 s. 31	1
Joan Japsson <u>Darre</u> til wedernampn (s. 474, säljer hus) – <i>Joan Darre</i> (s. 251, i tvist)	jfr SJb 2:1141	2
Nic. Jensson <u>Scriffuere</u> til wydernaffne (s. 449, rådmän, övervarar arvsifte) – (överskrift:) <i>Nyels scriffuere Jensson radman</i> , <i>Nic. scriffuer</i> (s. 387, får byggnadstillstånd)		3
Michel jensson <u>scredde</u> til vydernampne (överlåter del i hus 1490, jfr s. 506) – <i>Michel Jensson pa Kor[n]torgit</i> (s. 319, köper hus)	SJb 2:1153	4
Per Jønsson <u>smidh</u> til vedhernaffne (s. 451, sytning)		5
Andhers pedersson til widernampne <u>Tørbo</u> prebendatus j Stokholm – <i>her Anders Tørboo</i> (s. 457, omtalas i vittnesmål)	Brev 1495 6/6 SDHK 33243	6

Tabell 3: Att heta. Se tabell 1 för uppställning m.m.

en syster hether <u>Ingeburg</u> (s. 539, närvarande arvinge)		1
sine systers arffdel, hetendes <u>Lussj</u> , som nw j Findlandh ær i Lenameck (s. 233)		2
(antecknat i efterhand:) het <u>Margit</u> oc kallade sig Kaderin och war fød j Hullala sockn (s. 280 not 1, stulit från sin husbonde, avrättad) – (ursprunglig notering:) <i>Kaderin, Hans Wlffs piga ... Fødh j Korpa sokn</i> (s. 280)		3
ena piga, som het <u>Valborgh Bencktz dotter</u> (s. 545, inlöser gård) – (i överskrift:) <i>Valborgh pigan</i> , (marginalrubrik:) <i>Valburg Bencktz dotter</i> (a.st. med not 2)		4
Pedher Gaasze som ena syster hade ok heth <u>Eelin Hemingx dotter</u> ok then samma Elin war Oleff		5

ATT KALLAS OCH ATT HETA

Hemmingsons syster (s. 384, gift med Peder Gåse, arvinge till Olaf)		
wppa sine hustru moderss wegna hethendes <u>hustru Margit Iarensdotter</u> i <u>Laytala sogn</u> i <u>Walko by</u> i <u>Finland</u> (1491, frånvarande arvinge, jfr s. 571)	SJb 2:1188	6
pa sine hustru systems wegna hethendes <u>hustru Marit nilsse</u> dotter <u>Botwid tymbermantz</u> hustru i <u>Nykøping</u> , gud hans siel nadhe (1491, frånvarande arvinge, jfr s. 571) – <i>hustrw Margit</i> (s. 571)	SJb 2:1187	7
en sin frencke, hetendes <u>hustru Birgitta Joans epterleffue</u> (s. 193, köper gård)		8
en Hans Falkenstens gest, het <u>Hans</u> (s. 560, anklagad för våldtäkt i sin frånvaro)		9
han war alder rødth kledder och hade silffknapper j sina hetta och war tøsker och heet <u>Mickel</u> (s. 562, anklagad för våldtäkt i sin frånvaro)		10
kendes Haquon Swensson, thet han slogh j hæl en och heeth <u>Tord</u> (s. 6)		11
gaffs Hans Jutes tienere, erkiebiscopens suen, liff for Gudz scul, ok suennin hether <u>Lasse Hansson</u> (s. 283)		12
en velbøren man aff Danmark, hetendes <u>Pawal Hinriksson</u> (s. 551, har för länge sedan pantsatt en säck för 150 mark)		13
Jøns Persons søn j Søderby i Mwnszøø, hetendes <u>Peder Jønsson</u> (s. 238, vittnar)		14
Thenne tiwff var ffødder j Nylandh j Thenala sochn ok het <u>Jeppe Nic:sson</u> (s. 558)		15
j (1) tiwff ... hed <u>Andhers Persson</u> , fødder j Lytzlena sokn (s. 212)		16
loffuade her Olaff proestin ffor en dieckna, som heter <u>Laurens Person</u> (s. 92)		17
Oleff Kedelssons magh ... hetendes <u>Anders Ragwalson</u> (s. 387, stämd)		18
Thetta ær hans nampn, som alen køpte, han heth		19

LENNART RYMAN

Laurens Bencktsson, ok Oleff Kalson heth han som breffuit hade vtscriffuith medh Laurens Bencktsson (s. 344)		
Vitnen ... hethe <u>Laurens Olsson</u> , <u>Pedher Olsson</u> (s. 221)		20
epther sin broder, gud hanom nade, hetendes <u>broder Martin michaelis</u> (1490, jfr s. 489) – (överskrift:) <i>broder Marten, broder Marten Michaelis ath Swartabrødra</i> (s. 204, omtalas i vittnesmål)	SJb 2:1147	21
ok hade hans eptebliffuende dandequinne giffuit sin systerson xx (20) marcker hethendes <u>Hinrik køtmangare</u> (1489) – <i>Hinrik køtmangare</i> (s. 334, motsvarande notis)	SJb 2:1071	22
mester Gøders perlestickers ... som heet <u>Gødert van der Elzsten</u> (1491, jfr s. 572, se inledningen)	SJb 2:1189	23
myn herres swen, hetendes <u>Suen Skaning</u> (s. 249, omtalas i vittnesmål) – <i>Suen Schaning</i> (s. 548, bötfälls)		24
then han fick jernit aff heeth <u>Hakan Laurens[on]</u> och then som han jernit framdelis solde heet <u>Pawal</u> [senare tillskrivet:] ath han heet <u>Thomas</u> , som jernit kopte aff hanom; til foren heth han <u>P[a]wall</u> (s. 437, omtalas i vittnesmål)		25
[sjöröwares bekännelse om frånvarande kumpaner:] en, heter <u>lange Jens</u> , som hade tienth her j slotz ladagarden, och en, heter <u>Hans</u> ... [de närvarandes namn:] kest for theris høøfuitzman een och heeth <u>Japp Olsson</u> ; the andra iij (4) hethe <u>Hinrik Olsson</u> , <u>Jesper Wilke</u> , <u>Erick Karlsson</u> , <u>Videcke Jensson</u> (s. 354 f.)		26
Thette ære Mattis Hanssons tygh, hether <u>Mattis j ladegarden</u> (s. 590, vittne)		27
en dandeman, som heeth <u>Anders Olsson j Thwnom</u> (s. 249 f., omtalas i vittnesmål)		28
Mennena hethe <u>Anders Jønsson j Tøbbele j Lytzlene sokn</u> , <u>Pedher Joansson samestadz</u> , <u>Nic. Staffansson samestadz</u> , <u>Oleff Joansson samestadz j sama sokn</u> (s. 212, frias från beskyllning)		29

ATT KALLAS OCH ATT HETA

Tabell 4: Kalla sig. Se tabell 1 för uppställning m.m.

(antecknat i efterhand:) het Margit oc kallade sig <u>Kaderin</u> och war fød j Hullala sockn (s. 280 not 1, stulit från sin husbonde, avrättad) – (ursprunglig notering:) <i>Kaderin, Hans Wilffs piga ... Fødh j Korpa sokn</i> (s. 280)		1
stodh for retta sigh nempnendes <u>Peder Olsson</u> (s. 207, tjuv)		2
Hermenn gellink som sigh nw kallar <u>Hermen Rogge</u> – <i>Herman Rogge</i> (s. 2, mantalsskrivare)	Brev 1478 9/10 SDHK 30459	3

Källor och litteratur

- Ainiala, Terhi, 2015: Att identifiera platser och diskutera namn: bruket av ortnamn i samtal. I: Navne og skel – Skellet mellem navne. Rapport fra Den femtende nordiske navneforskerkongres på Askov Højskole 6.–9. juni 2012, bind 2. Red. af Birgit Eggert og Rikke Steenholt Olesen under medvirken af Bent Jørgensen. (NORNA-rapporter 91.) Uppsala. S. 11–24.
- ATb = Arboga stads tänkebok 1–3. Utg. av Erik Noreen & Torsten Wennström. 4. Utg. av Erik Noreen med register av Sven Ljung. 1935–1950. Uppsala. (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet 1:53.)
- Bak, Sebastian Møller, 2014: Spottenavne i Danmarks gamle Personnavne. I: På sporet. Festskrift til Bent Jørgensen på 70-årsdagen den 12. marts 2014. Red. af Birgit Eggert, Peder Gammeltoft & Rikke Steenholt Olesen. København. (Navnestudier nr. 42.) S. 51–62.
- DGP 1 = Gunnar Knudsen og Marius Kristensen under medvirkning af Rikard Hornby, 1936-1948: Danmarks gamle Personnavne: I. Fornavn. København.
- DGP 2 = Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby, 1949-1964: Danmarks gamle Personnavne: II. Tilnavne. København.
- Hall, Thomas, & al., 2003: Albertus Ymmenhusen alias Albertus Pictor. I: Fornvännen 98. S. 131–132.
- Kousgård Sørensen, John, 1984: Patronymer i Danmark 1. Runetid og middelalder. København. (Navnestudier nr. 23.)
- Kousgård Sørensen, John, 1997: Patronymer i Danmark 2. Nyere tid og nutid. København. (Navnestudier nr. 36.)
- Lind Binamn = E. H. Lind 1920–21: Norsk-isländska personbinamn från medeltiden. Samlade ock utgivna med förklaringar. Uppsala.
- Mikkonen, Pirjo & Sirkka Paikkala, 2000: Sukunimet. Helsinki.
- Naumann, Horst, 2009: Familiennamen und Sprachgeschichte. Die Herausbildung des Gesamtnamens in Gebieten Ostmitteleuropas als sozial- und sprachgeschichtliche Erscheinung. I: Familiennamen im Deutschen. Erforschung und Nachschlagewerke. 1. Halbband. Deutsche Familiennamen im deutschen Sprachraum. Jürgen Udolph zum 65. Geburtstag zugeeignet. Hrsg. von Karlheinz Hengst & Dietlind Krüger. Leipzig.

ATT KALLAS OCH ATT HETA

(Onomastica Lipsiensia. Lepziger Untersuchungen zur Namenforschung 6.1.) S. 245–270.

Postles, Dave, 2006: *Naming the people of England, c. 1100–1350*. Cambridge.

Ryman, Lennart, 2010: *Brattingsborgh och Frøghdenborgh – och några andra tillnamn i Stockholms medeltida stadsböcker*. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 28. S. 41–55.

Ryman, Lennart, 2013: *Tierp(e) och några andra medeltida ortnamnsidentiska binamn*. I: *Ortnamnssällskapets i Uppsala årskrift*. S. 89–95.

Ryman, Lennart, 2015: *Namnfrasvariation och sociala gränser i det senmedeltida Stockholm*. I: *Navne og skel – Skellet mellem navne*. Rapport fra Den femtende nordiske navneforskerkongres på Askov Højskole 6.–9. juni 2012, bind 1. Red. af Birgit Eggert og Rikke S. Olesen under medvirken af Bent Jørgensen. (NORNA-rapporter 91.) Uppsala. S. 171–189.

SD = Diplomatarium Suecanum. Svenskt diplomatarium. [Numera:] utg. av Riksarkivet. 1–. 1829 ff. Stockholm.

SDHK = Svenskt diplomatariums huvudkartotek. (<https://sok.riksarkivet.se/SDHK>).

Sdw = K. F. Söderwall: *Ordbok öfver svenska medeltids-språket* 1–2. 1884–1918. Stockholm. (Samlingar utg. av Svenska fornskrift-sällskapet 1:27.)

Sdw suppl. = K. F. Söderwall: *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*. Supplement 1–2. Av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren & E. Wessén. 1925–73. Stockholm. (Samlingar utg. av Svenska fornskrift-sällskapet 1:54.)

SJb 1 = *Stockholms stads jordebok 1420–1474*. Utg. af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad genom Hans Hildebrand. 1876. Stockholm. (Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 1. Jordeböcker 1.)

SJb 2 = *Stockholms stads jordebok 1474–1498*. Utg. af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad genom Hans Hildebrand. 1914. Stockholm. (Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 1. Jordeböcker 2.)

Sjödén, C. C., 1950: *Stockholms borgerskap under Sturetiden med särskild hänsyn till dess politiska ställning*. En studie i Stock-

LENNART RYMAN

holms stads historia. Stockholm. (Monografier utg. av Stockholms kommunalförvaltning 8.)

SMP = Sveriges medeltida personnamn. [Numera:] utg. av Institutet för språk och folkminnen. 1-. 1967 ff. Uppsala.

STb 1 = Stockholms stads tänkeböcker 1474–1483 samt burspråk. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af samfundet Sankt Erik genom Emil Hildebrand. 1917. Stockholm. (Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 2. Tänkeböcker 1.)

STb 2 = Stockholms stads tänkeböcker 1483–1492. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad och samfundet Sankt Erik genom Gottfrid Carlsson. 1944. Stockholm. (Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 2. Tänkeböcker 2.)

STb 3 = Stockholms stads tänkeböcker 1492–1500. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad och samfundet Sankt Erik genom Joh. Ax. Almquist. 1930. Stockholm. (Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 2. Tänkeböcker 3.)

STb 5 = Stockholms stads tänkeböcker 1514–1520 (– 1524). Jämte utdrag ur de förlorade årgångarne 1520–1524 samt stadens kopiebok 1520–1522. Stockholm. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad och samfundet Sankt Erik genom Joh. Ax. Almquist. 1933. Stockholm. (Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 2. Tänkeböcker 5.)

Strängnäs stifts herdaminne 1. Medeltiden. [Utg. av] Magnus Collmar & Sven Ljung. 1977. Nyköping.

Sundqvist, Birger, 1957: Deutsche und niederländische Personenbeinamen in Schweden bis 1420. Beinamen nach Herkunft und Wohnstätte. Stockholm. (Anthroponymica Suecana 3.)

Upplands lagmansdombok. 1490–1494. Efter en Uppsala-handskrift utg. af Karl Henrik Karlsson. 1907. Stockholm. (Samlingar utg. af Svenska fornskrift-sällskapet 1:39.)

Wahlberg, Mats, 1999: Uppsalaborgare på 1600-talet. I: Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999. Red. av Lennart Elmevik & Svante Strandberg & al. Uppsala. (Namn och samhälle 10.) S. 105–116.

SUMMARY

Dictus*-Formulas in Late Medieval StockholmBy Lennart Ryman*

In this paper, the author studies the usage of periphrases of the types *Oleff Ericssen som kalles Oleff Fynne* – ‘Olaf Erik’s son, who is called Olaf Finn’, corresponding to periphrases with Latin *dictus* – and *Joan Japsson Darre til wedernampn* – ‘Johan Jakob’s son, nicknamed Darre’, corresponding to periphrases with Latin *cognomine* or *cognomento* – in late medieval Sweden. These periphrases are here called *dictus*-formulas, a term coined by John Kousgård Sørensen. In addition, the usage of the verbs *heta* (corresponding to German *heißen* or, roughly, to English *named*) and *kalla sigh* (corresponding to English *to call oneself*) are studied. The instances studied, mainly drawn from the council records of the city of Stockholm from the late fifteenth century, are displayed in tables.

The *dictus*-formulas studied (tables 1–2) are used almost exclusively about men, and in formal texts; this is probably typical of the usage of this time. The function of *dictus*-formulas is mainly to inform the reader about how the person mentioned commonly is called. In addition, *dictus*-formulas may be motivated by stylistic considerations; the included elements may typically be more or less inappropriate in formal style.

The verb *heta* (table 3) is used to present previously unknown individuals, often women. The type seems to be stylistically neutral, but can lend itself to a colloquial style. The type *kalla sigh* (table 4) is probably in most cases used to declare that the council cannot vouch for the correctness of the name. This usage is shown by the example *het Margit oc kallade sig Kaderin* ‘[she] was named Margit [but] called herself Kaderin’. However, in one case *kalla sigh* is used

LENNART RYMAN

about a man who has recently changed from his father's surname to that of his mother – and that of his successful uncle – an interesting case of personal branding. All these usages seem to be nearly identical to corresponding usage in modern Swedish.

The question whether contemporaries regarded a name as an inherent quality of a "name bearer" or as an arbitrary sign resulting from language practice is discussed, and it is stated that *dictus*-formulas seem to express both views: *Olaf Eriksson* (inherent name) "who is called *Olaf Finne*" (where *Finne* is probably seen as a name resulting from language practice). Finally, an attempt is made to determine what kind of elements that were regarded as proper names, or elements of names. It is argued that designations of origin, patronymics, titles and occupational terms could be propri-alized, possibly also andronymics and prepositional phrases denoting settlement.

Lennart Ryman
Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen
lennart.ryman@sprakochfolkminnen.se